

Piret Talur: "Tänapäeva Eesti noored väärtustavad eelkõige tööd, perekonda, haridust ja materiaalsel kindlustatust. Sarnaselt Ida-Euroopa noortele on nad konservatiivsemad kui nn vana Euroopa noored."

Noored hukas?!

P i r e t T a l u r

MTÜ Persona koolitaja-konsultant

Möödunud aasta lõpul tekitas haridusüldsuses elevust haridus- ja teadusministeeriumi ettepanek algatada riiklik programm "Eesti ühiskonna väärtusarendus 2007–2011".

Kui haridus- ja teadusministeeriumi algatusest kasvab välja teaduspõhine tugiprogramm kõigile noore põlvkonna kasvatamisega seotud inimestele, võib sellest tõusta palju kasu. Kuid vaatame kõigepealt, mis üldse on väärtus.

Igal käega katsutaval asjal siin maailmas elus on oma väärtus ja hind. *Hinda* on lihtne välja arvutada. Näiteks raamatu trükkimiseks kulub paberit, trüki värvi, trükkija tööaega jms – selle hinna saab kalkuleerida. Sootuks raskem on paika panna millegi *väärtust*, sest see on hinnaga ainult osaliselt seotud. Raamatu väärtus on suhteline, sõltub olukorrast ja hindajast. Raamatu võib lugejale väga väärtuslikuks muuta näiteks kinkija või autori isiklik pühendus. Tänu sellele muutub teos palju kallimaks kui tema kaanehind.

Veelgi keerulisemaks läheb asi siis, kui püüame määratleda ideede, põhimõtete, maine või mingite muude käega

mittekatsutavate asjade väärtust (väärtuslikkust). Väärtust ei ole millelgi isenesest, väärtuse määrab inimeste suhtumine.

Teisest küljest – inimesed ise kuuluvad oma suhtumiste (väärtushinnangute) põhjal mingisse rühma, jäävad mingist rühmast välja või vastanduvad mingile rühmale. Seega on väärtused osa inimese identiteedist.

Väärtused loovad eelsoodumuse mingil viisil käituda (vt joonist 1). Väärtuste süsteemi saabki defineerida kui õpitud printsiipide ja reeglite kogumit, et aidata valida alternatiivide vahel, teha otsuseid ja lahendada konflikte (6). Inimesed püüavad säilitada ja omandada seda, mida nad väärtustavad või mida peavad ühiskonnas väärtustatuks. Seega on väärtused käitumise aluseks.

Otsused ja valikud põhinevad alati teatud väärtustel. See, mida tehakse või otsustatakse, pole kunagi ainus või-

malus. Ülejäänud võimalustest loobumise aluseks on väärtused.

Endale seda ise teadvustamata omandame oma kaasinimeste käitumist jälgides teatud väärtussüsteemi. Võib öelda, et väärtushinnanguid ei saa sõnadega õpetada või lasta pähe õppida (kuigi sel viisil saab neid kinnistada, mõelgem kas või kristlikus traditsioonis tuntud kümnele käsule või nõukogudeaegse kommunismiehitaja moraalikodeksile). Ennekoike omandatakse need märkamatuks üksikisiku või rühma mõjuväljas. "Käi minu sõnade, mitte minu tegude järgi," on soovitatud. Tegelikult kujundavad väärtushinnanguid just teod, mitte sõnad. Näiteks kui õpetaja suitsetab ja räägib samal ajal selle harjumuse kahjulikkusest, ei maksa loota, et teismelised tema juttu tõsiselt võtaksid.

Kui uus keskkond või probleemi-lahendus ei ole vaatleja väärtushinnangutega kooskõlas, võib tekkida eetilise

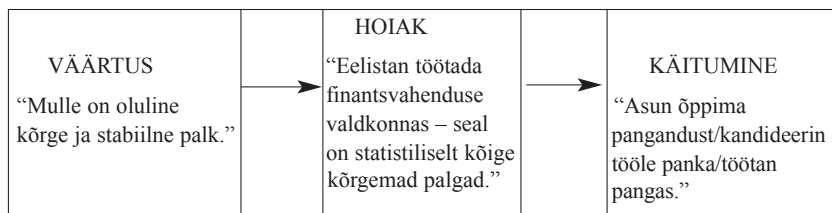
vastuolu ehk väärtuskonflikt. See tähendab olukorda, kus ühe isiku või isikute rühma väärtused on teistega vastuolus. Vastuolu võib olla individuaalsete väärtushinnangute, ametialaste väärtushinnangute ning töökollektiivis valitsevate arusaamade vahel. Väärtuskonflikt võib tekkida ka inimese rollide vahel, näiteks õpetajana pead vajalikuks anda palju kodutöid, et jõuaks õpitud kinnistada, lapsevanemana aga leiad, et lastel peaks olema kodus rohkem vaba aega loovaks mänguks. Võib ka juhtuda, et väärtuskonflikt on inimeses – mingi otsuse langetamisel põrkuvad temas erinevad väärtushinnangud (9).

Väärtusarendus tähendab ühiskonnas ühise maailmapildi ning jagatud väärtussüsteemi kujunemise ja püsimise toetamist. Mõni sajand tagasi olid väärtushinnangud piirkondlikult ja ametialaselt selged, sest inimesed ei olnud kuigi liikuvad, elasid selgelt piiritletud kogukondades. Tänapäeval on inimesed sagedamini eri tugevusega rühmade mõjuväljades, mis esindavad osaliselt erinevaid väärtussüsteeme ja maailmapilte. Väärtusarendust eesmärgiks seades on võimalik tugevdada soovitud rühma mõju ning vähendada teiste oma. (Selles lõigus toetatakse ühe väärtusarenduse programmi algatusrühma liikme, haridus- ja teadusministeeriumi keelepoliitika nõuniku Jüri Valge selgitustele jaanuaris 2006.) Seega on riigi väärtusarendus poliitiline otsus, missuguseid ideid ja käitumisviise avalikult tunnustada.

Eesti näidetest meenuvad kohe üsna tulemuslikud katsed väärtustada kodumaist toitu. 1997. aastal pidas 67% 30-aastastest oluliseks osta eestimaist toidukaupa, vahepeal toimus mitu silmatorkavat kampaaniat, mis tõstsid kodumaise toidu väärtustajate osakaalu 84%-ni; 2005. aastaks oli jällegi toimunud langus 1997. aasta tasemele (2).

Väärtused püsivad, väärtused muutuvad

Väärtushinnanguid uurides on täheldatud, et väärtusteadvus teiseneb aeglaselt ja põhiliselt põlvkondade vahetumisel (10). Põlvkonda määratletakse enamasti sünniaasta järgi, põlvkonna "kestuseks" loetakse tavaliselt kakskümmend aastat. Näiteks 20- ja 40-aastane esindavad eri põlvkondi, 20- ja 25-

Joonis 1. Väärtuste ja käitumise seos.

aastase võib aga lugeda ühte põlvkonda kuuluvaks.

Sisulisema lähenemise järgi joonistub põlvkond välja sotsiaalsete mõjurite põhjal – põlvkonna aluseks on suured ajaloolised sündmused, mis jätavad eri vanuses inimestele oma jälje (vt 5). Nii näiteks saab Eestis eristada Nõukogude Liitu kuulumise aega ja sellele järgnenud taasiseseisvumist.

Samuti mõjutab üksikainimese väärtushinnanguid elukaar – kooliajal domineerivad õppimine ja sõprussuhted, noore täiskasvanuna partneri ja töökoha leidmine, hiljem perekonna loomine ning tööalane eneseteostus, küpses eas vaimne ja füüsiline tervis. Elu käigus kujuneb inimese sotsiaalne seisund (haridus, amet, elukoht jne), mis nii kajastab kui ka ennustab tema väärtushinnanguid, sest ühelt poolt on need aluseks käitumisele, mis viib teatud sotsiaalse seisundini, ja teiselt poolt lihviv sotsiaalne rühm üksikisiku väärtushinnanguid endale sobivaks.

Nagu näha, on väärtushinnanguid mõjutavaid tegureid palju. See teeb väärtushinnangute uurimisest teadlastele põneva väljakutse.

Tartu Ülikooli sotsioloogid on uurinud inimeste väärtushinnangute muutumist ajas. Selgus, et 1978. aastal olid 31–32-aastaste väärtushinnangud üsna sarnased 1995. aastal 31–32-aastaseks saanud inimeste väärtushinnangutega, vaatamata sellele, et 1978. aastal kuulus Eesti NSV Liidu koosseisu, aga 1995. a enam mitte. Samas täheldati siiski, et 1995. aastal väärtustasid inimesed tööd 1978. aastast erinevalt. Nõukogude süsteem väärtustas eelkõige elukutset ja seostas selle inimese eneseteostusega. Turumajanduses väärtustatakse tööd eelkõige elatusvahendite hankimise vahendina ja töökohavahetust ei peeta enam negatiivseks nähtuseks (10).

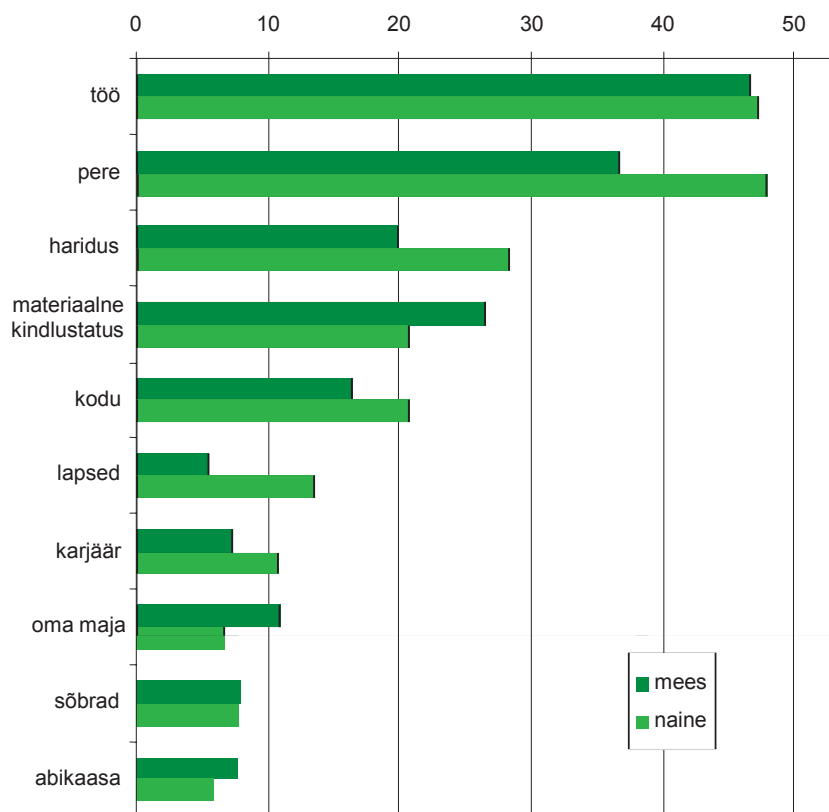
Väärtushinnangute muutumist Eesti ühiskonnas aastail 1990–1999 on jälgi-

nud uuringufirma Saar Poll. Tulemusi analüüsid järeldati, et põhiväärtuste tähtsusejärjekord on Eesti ühiskonnas kümnendi jooksul jäänud samaks, kuid perekonnaga võrreldes on suurenenud tähelepanu tööle ja sõpradele-tuttavatele. Võrreldes laulva revolutsiooni ajaga, on äärmiselt madal inimeste huvi poliitika vastu. Sedastati ka, et Eesti ühiskond on vaadeldud perioodil muutunud märksa sallivamaks. Kõrvutades saadud andmestikku teiste Balti riikide ja Venemaaga, nenditi sarnaseid arengutendentse. Võrdlus Hollandiga aga näitas, et hollandlased on nõudlikumad ja kriitilisemad, samas märksa enam huvitatud oma ühiskonna elust (8).

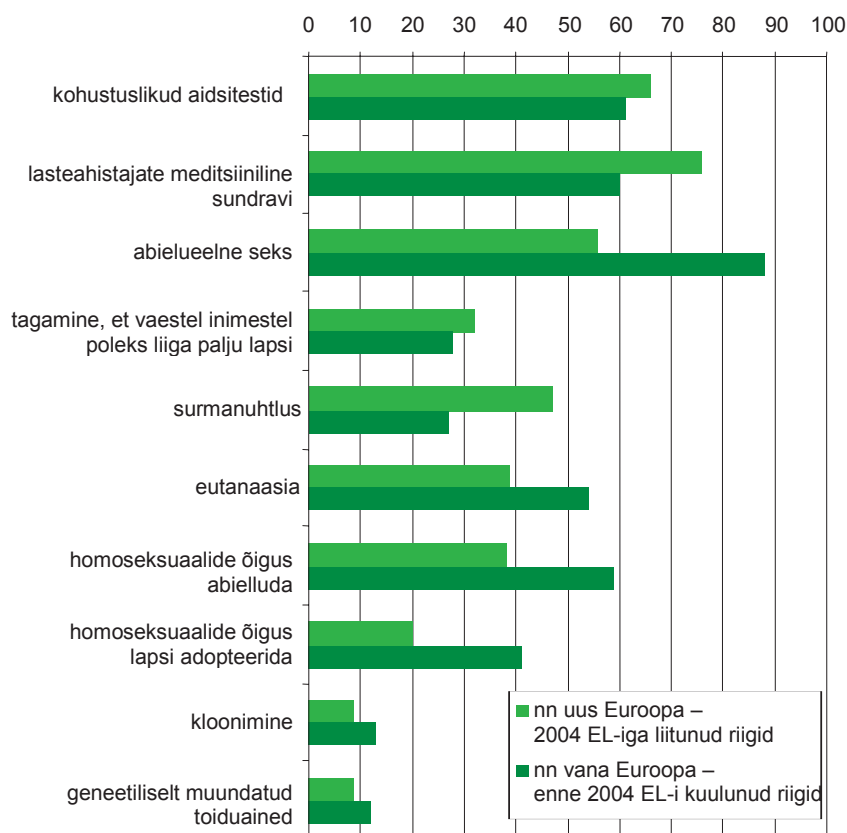
Noorte praegused väärtushinnangud

Tahes või tahtmata teeme oma riigi ja ühiskonna kohta üldistusi isikliku kogemuse tasandilt. Noore põlvkonna kasvatamisest rääkides on kõik inimesed enda arvates eksperdid. Öeldakse: "Mul on endal lapsed/ mu lähedastel on lapsed" ja teiseks: "Ma olen ju ise ka noor olnud, ma tean küll." Pedagoogidel, noorsoo- ja sotsiaaltöötajatel lisandub kolmandaks: "Ma olen ju oma töös noori nii palju näinud."

Ühelt poolt on kõik kolm väidet tõesed – isiklik (elu)kogemus aitab näha seoseid ja muutusi ümbritsevas. Teisalt on meie kõigi maailmataju piiratud nii geograafiliselt kui sotsiaalselt. Elame mingis piirkonnas, suhtleme kindla ringkonnaga, kogume elamusi teatud sotsiaalsete reeglite piires. (Käesoleva artikli kontekstis tuletagem veel kord meelde, et meie käitumisreeglite aluseks on meie kogukonna väärtushinnangud.) Sel taustal kujunevad stereotüübid, mis on ainult osaliselt õiged. Seetõttu jätkem praegu kõrvale isiklik subjektiivne arvamus sellest, missugused on noorte väärtushinnangud, ning heitkem pilk uurimistulemustele.

Joonis 2. 15–24-aastaste Eesti noorte väärtuseesmärgid.
Allikas: Ariko Marketing, 2003. Eesti noored 2003.

Joonis 3. 15–24-aastaste noorte arvamus erinevates eetilistes küsimustes.
Heakskiitvalt vastanute % kõigist vastanutest.
Allikas Eurobarometer, 2003. 1. Youth in New Europe.

2003. aastal uuris Ariko Marketing Eesti 15–24-aastaste noorte tarbimiskäitumise põhijooni ning selle taustaks olevate väärtushinnangute ja -hoiakute kompleksi (1). Küsitlusmeetodina kasutati vahetat suulist intervjuud kodudes või muudes intervjuuks sobivates paikades nii, et vastaja osales vastamise protsessis üksinda. 995 vastajat valiti arvestades maakondlikke kvoote soo, vanuse ja rahvuse lõikes. Üks küsimus kõlas nii: "Kui te püüate kujutleda oma tulevikku pikemas perspektiivis, siis mis on teile elus oluline? Nimetage peamised esimesena meeldetulevad märksõnad." Tulemused kajastuvad joonisel 2. (Toodud on kümme enam esinenud väärtust.)

Üsna loomulikuna eristuvad selgelt kaks väärtuste suunda: töö ning perekond. Ka järgmine grupp eristub ülejäänust, jäädes küll tugevalt maha tööst ja perekonnast – need on haridus, materiaalne kindlustatus ning kodu. Lapsed on küll alles kuuendal kohal, kuid ilmselt sisalduvad nad vastajate jaoks osaliselt ka perekonna ja kodu mõistetes.

Kinnitust saab meeste ja naiste väärtushinnangute erinevus. Meestele on rohkem kui naistele oluline materiaalne kindlustatus ja oma maja, naistele aga meestest tähtsam pere, haridus ja kodu. Need on tüüpilised soolised erinevused, mis ei tähenda, et igapäevaelus ei võiks kohata meest, kes peab elus olulisimaks perekonda, või naist, kelle jaoks materiaalne kindlustatus on esikohal.

Vanuserühmi võrreldes leidsid uurijad, et nooremad hindavad kõrgemalt tööd ja haridust, üle 20-aastased materiaalselt kindlustatust, lapsi ja tervist. Küsimusele, mis on tähtsam, kas perekond või sõltumatus, vastas 64% "perekond" ning 19% "sõltumatus" (ülejäänud ei osanud otsustada). Arvestades vastanute noort iga, on perekond väga kõrgelt väärtustatud.

Üsna sarnase tulemuseni jõudsid 12–19-aastaste eestikeelsete koolide õpilaste küsitluse "Kooliõpilaste väärtushinnangud ja huvialad" analüüsimisel Ene-Margit Tiit ja Ingrid Rütel (7). Kuna nemad esitasid küsimuse laiemalt – "Märgi ja järjest 5 sulle kõige olulisemat väärtust" –, siis nimetati vastuseks rohkem omadusi kui eesmärk-väärtusi. Kõrgelt hinnatud väärtuste esirinnas olid